

Kamu Vicdanına Çağrı
Sivil İtaatsizlik

Hannah Arendt, Ronald Dworkin, Jürĝen Habermas, Johan
Galtung, Martin Luther King, John Rawls, Hans Saner, Henry
David Thoreau

Ayrıntı: 174
İnceleme Dizisi: 90

Kamu Vicdamına Çağrı
Sivil İtaatsizlik

*Hannah Arendt, Ronald Dworkin, Jürgen Habermas, Johan Galtung,
Martin Luther King, John Rawls, Hans Saner, Henry David Thoreau*

Almanca'dan Çeviren
Yakup Coşar

Yayıma Hazırlayan
Ender Ateşman

Son Okuma
Mehmet Celep

Bu kitabın Türkçe yayım hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Kapak İllüstrasyonu
Sevinç Altan

Kapak Düzeni
Arslan Kahraman

Kapak Tasarımı
Gökçe Alper

Dizgi
Esin Tapan Yetiş

Baskı ve Cilt
Kayhan Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti
Merkez Efendi Mah. Fazılpaşa Cad. No: 8/2
Topkapı/İst. Tel.: (0212) 612 31 85 - 576 00 66
Sertifika No: 12156

Birinci Basım 1997
İkinci Basım 2001
Üçüncü Basım 2013
Dördüncü Basım 2014
Baskı Adedi 2000

ISBN 978-975-539-162-5
Sertifika No.: 10704

AYRINTIYAYINLARI

Basım Dağıtım San. ve Tic. A.Ş.
Hobyar Mah. Cemal Nadir Sok. No: 3 Çağaloğlu – İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 Fax: (0212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr

*H. Arendt, R. Dworkin, J. Habermas, J. Galtung
M. L. King, J. Rawls, H. Saner, H. D. Thoreau*

Kamu Vicdanına Çağrı
Sivil İtaatsizlik

İNCELEME DİZİSİ
SON ÇIKAN KİTAPLAR

ÇALIŞMAK SAĞLIĞA ZARARLIDIR
Annie Thébaud-Mony

BERABER
Richard Sennett

HAYATIN ANLAMI
Terry Eagleton

DUYURU
Michael Hardt-Antonio Negri

KÜRESELLEŞMENİN SONU MU?
Arif Dirlık

İSYAN PAZARLANIYOR
Joseph Heath & Andrew Potter

VAMPİRİN KÜLTÜR TARİHİ
Gülay Er Pasin

TUHAF ALAN
Burcu Canar

ÜTOPYA
Nilnur Tandıçgüneş

AKIL HASTALIĞI VE PSİKOLOJİ
Michel Foucault

İŞLETME HASTALIĞINA
TUTULMUŞ TOPLUM
Vincent de Gaulejac

ETİN CİNSEL POLİTİKASI
Carol J. Adams

TOPLUMLA YÜZLEŞME
Zülküf Kara

İKOMÜNİZM
Colin Cremin

KÜRESEL ÇARKIN DIŞINDA
KALANLAR
Kathrin Hartmann

AZINLIĞIN ZENGİNLİĞİ HEPİMİZİN
ÇIKARINA MIDIR?
Zygmunt Bauman

PSİKOLOJİDE SÖZ VE ANLAM
ANALİZİ
Sibel A. Arkonaç

ÇALIŞMA SORUNU
Kathi Weeks

BENLİK YANILSAMASI
Bruce Hood

VAHŞİ HUKUK
Cormac Cullinan

TÜRKİYE KENTLEŞMESİNİN
TOPLUMSAL ARKEOLOJİSİ
Erbatur Çavuşoğlu

MARKSİZMDEN SONRA MARX
Tom Rockmore

OYUN, OYUNBAZLIK,
YARATICILIK VE İNOVASYON
Patrick Bateson & Paul Martin

İçindekiler

— Önsöz: Sivil İtaatsizlik	
<i>Yakup Coşar</i>	9
A. Sivil İtaatsizlik Olgusunun Temel Unsurları.....	10
<i>Yasadışılık</i>	10
<i>Alenilik, Hesaplanabilirlik</i>	11
<i>Politik ve Hukuki Sorumluluğun Üstlenilmesi</i>	11
<i>Şiddetin Reddedilmesi</i>	12
<i>Ortak Adalet Anlayışına/</i>	12
<i>Kamu Vicdanına Yönelik Bir Çağrı</i>	12
<i>Sistemin Geneline Değil</i>	13
<i>Tekil Haksızlıklara Karşı Ortak Eylem</i>	13
<i>Eylem Ciddi Haksızlıklara Karşı Yapılır ve</i>	15
<i>Haksızlıkla Makul Bir İlişki İçindedir</i>	15
<i>Haksızlıklarla İlgili Çifte Standart Kullanılamaz</i>	15

B. Nasıl Bir Hukuk Düzeni?	16
<i>Farklılık İlkesi</i>	17
<i>Çoğunluk Kuralının İşleyişi</i>	19
C. Demokratik Olmayan Ülkelerde.....	20
Sivil İtaatsizliğin Anlamı	20
<i>Totalitarizm ve Bireysel İtaatsizlik</i>	20
<i>Demokratik de, Totaliter de Olmayan</i>	22
<i>Rejimlerde Sivil İtaatsizlik</i>	22
D. Türkiye’de Sivil İtaatsizlik	24
— <i>Türkiye’de sivil itaatsizlik eylemleri ve</i> “ <i>Cumartesi Anneleri</i> ”.....	26
1. Devlete Karşı İtaatsizlik Görevi Üzerine	
<i>Henry David Thoreau</i>	29
2. Sivil İtaatsizliğin Tanımı ve Haklılığı	
<i>John Rawls</i>	55
A. Sivil İtaatsizliğin Tanımı.....	55
B. Sivil İtaatsizliğin Haklılığı	62
C. Sivil İtaatsizliğin Rolü	69
3. Sivil İtaatsizlik	
<i>Hannah Arendt</i>	79
4. Sivil İtaatsizlik: Demokratik Hukuk Devletinin Denektaşı. Almanya’da Otoriter Legalizm Karşıtlığı	
<i>Jürgen Habermas</i>	122
A. Değişen Protestocular Sahnesi	123
B. John Rawls’ın Adalet Teorisi	127
C. Meşruiyetin Koruyucuları	131
D. Karşılıklı İtidal.....	133
E. Bugünkü Haksızlık Nerededir?.....	137
F. Çoğunluk Kuralı Ne Zaman İşler?.....	140
G. Zorla Yaratılan Kesinlikler.....	142

5. Sivil İtaatsizliğin Etiği ve Pragmatığı	
<i>Ronald Dworkin</i>	144
6. Demokrasilerde Direnme Sorumluluğu Üzerine	
<i>Hans Saner</i>	165
A. “Adile Yakın Bir Sistemde” Direniş	166
B. “Çöküş Süreci İçerisindeki Demokrasilerde” Direniş.....	174
C. Demokrasilerde Direniş İçin.....	179
Bir Teorik Çerçeve Denemesi.....	179
7. Diktatörlük Dönemlerinde Kişisel Sorumluluk	
<i>Hannah Arendt</i>	182
8. Birmingham Cezaevi’nden Mektup	
<i>Martin Luther King</i>	195
9. Gandhi ve Alternatif Hareket Teoride Satyagraha: Normlar	
<i>Johan Galtung</i>	216
— Biyografiler	232
— Dizin	235

DERLEME VE YAZILAR ÜZERİNE

Derlemeye alınan metinlerin hepsi, Hannah Arendt'in ikinci yazısı *Diktatörlük Dönemlerinde Kişisel Sorumluluk* bir yana bırakılırsa, başka derlemelerde yayımlanmış yazılardır. Bu anlamda benim yaptığım esas olarak derlemelerden bir derlemedir.

Birinci yazı Thoreau'nun. Yazı, sivil itaatsizlik konusunda yazılmış ilk metin olarak değerlendirilir. Thoreau, yazısında, Meksika'ya karşı haksız bir savaş sürdüren ve kölecilik yapan Amerikan devletine karşı direnmek gerektiğini savunuyor.

İkinci metin Rawls'ın *Adalet Teorisi* adlı kitabından alındı. Rawls burada, birçok teorisence klasik olarak değerlendirilen bir sivil itaatsizlik teorisi sunuyor.

Üçüncü metinde Hannah Arendt, Rawls'dan belli ölçüde farklı bir yaklaşım sunmakta ve sivil itaatsizliğin Amerika'ya özgü bir olgu olduğunu savunmaktadır.

Habermas'ın, Dworkin'in ve Hans Saner'in yazıları esasta Avrupa'da nükleer füzelerin konuşlandırılması ve nükleer santrallara karşı yapılan protesto eylemlerinden yola çıkan, 80'li yıllarda yazılmış metinler.

Habermas, söz konusu olaylardan yola çıkarak meşruiyet ve yasallık ikilemini, çoğunluk kuralının uygulanış biçimini tartışırken; Dworkin, Habermas'ı eleştiriyor ve çatışan tarafların ikisi için de geçerli olduğunu savunduğu bir sivil itaatsizlik teorisi oluşturmaya çalışıyor. Hans Saner ise daha çok İsviçre'deki gelişmeleri söz konusu ederken, demokrasinin çöküş dönemlerinde sivil itaatsizlik eylemlerine girilip girilemeyeceği ve diktatörlüklerde insandan ne tür bir sorumluluk beklenebileceği konusunda düşüncelerini açıklıyor.

Hannah Arendt'in ikinci metni ise tümüyle diktatörlük dönemlerinde kişisel sorumluluk konusunu tartışıyor. Hitler rejimini konu edinen Arendt'in yazısını diğer ucu yani demokrasinin karşıtı olan durumu, sivil itaatsizliğin gündeme getirilemeyeceği koşulları söz konusu ettiği için kitaba almayı uygun gördüm. Yazının ayrıca insandan her koşul altında beklenebilecek asgari sorumluluk konusuna önemli bir açılım sunduğunu düşünüyorum.

Son iki yazı esas olarak yaşanan pratiği aktaran yazılar:

Martin Luther King, Birmingham Cezaevi'nden meslektaşları din adamlarına yazdığı mektupta, içinde yer aldığı Yurttaş Hakları Hareketi'nin eylemlerinin neden haklı, meşru olduğunu anlatıyor. Johann Galtung ise Gandhi hareketinin çatışmalara yaklaşımını ve bu yaklaşımın Batı'nın sorunlara yaklaşımıyla olan farklarını tartışıyor.

TEŞEKKÜR

Çevirisini bitirdikten sonra Habermas'ın makalesinin Hayrettin Ökçesiz tarafından çevrildiğini öğrendim. Ancak tartışmanın bütünlüğü açısından önemli bulduğum için yazıyı gene de kitaba almayı uygun gördüm. Ökçesiz'in çevirisinden, daha iyi oturduğunu düşündüğüm birkaç kavramı kendi çeviriime aldım.

Thoreau'nun yazısı da daha önce Vedat Günyol tarafından *Haksız Yönetime Karşı* başlığıyla Türkçe'ye çevrilerek 1963 yılında yayımlanmış. Bu yazının Hayrettin Ökçesiz'in *Sivil İtaatsizlik* adlı kitabında aktardığı bölümlerini de kendi çeviriimle karşılaştırdım ve yararlandım. Hayrettin Ökçesiz ve Vedat Günyol'a teşekkür ediyorum.

Yardımları için ayrıca arkadaşlarım Andréé Ammon, Sebastian Hefti, Ahmet Ersoy ve Merih Taymaz'a teşekkürler.

Önsöz:
Sivil İtaatsizlik
Yakup Coşar

1848 yılında Amerika'da Thoreau tarafından ilk kez kullanılan sivil itaatsizlik kavramı, 1980'li yıllarda Avrupa'da yoğun tartışmaların konusu olmuş, son yıllarda Türkiye'de de kullanılmaya başlanmıştır.

Ancak Türkiye'de sivil itaatsizliğin ne olduğu, hangi eylemlerin sivil itaatsizlik olarak adlandırılabilceği, sivil itaatsizlikle neyin amaçlanabileceği ya da neye ulaşılabileceği konusunda var olan sınırlı sayıda yayın ve 1992 Aralık ayında İstanbul Alman Kültür Merkezi'nde düzenlenen bir sempozyum¹ dışında

---

1. Yayımlanan kitaplar: Jürgen Habermas, *Sivil İtaatsizlik*, Afa Yayınları, 1995, Çev. H. Ökçesiz; Hayrettin Ökçesiz, *Sivil İtaatsizlik*, Afa Yayınları, 1994; Henry David Thoreau, *Haksız Yönetime Karşı*, Çev. Vedat Günyol, Gün Y., İstanbul 1963. Sem-

kapsamlı tartışmalar henüz gündeme gelmedi. Elinizdeki kitap konu ile ilgili önemli metinlerin ve tartışmaların bir kısmını sunarak bu boşluğu bir ölçüde gidermeyi amaçlıyor.

Peki nedir sivil itaatsizlik?

Sivil itaatsizlik, “şu ya da bu ölçüde adil” ilişkilerin hüküm sürdüğü demokratik bir sistemde ortaya çıkan ciddi haksızlıklara karşı, yasal imkânların tükendiği noktada son bir çare olarak başvurulmuş, kendisine anayasayı ya da toplumsal sözleşmede ifadesini bulan ortak adalet anlayışını temel alan, şiddeti reddeden, yasadışı politik bir edimdir.

Aşağıda öncelikle bu kısa tanımı açmaya, ardından sözü edilen demokrasinin hangi özellikleri taşıması gerektiğini vurgulamaya, sonra da bu özelliklerin bulunmadığı yani “şu ya da bu ölçüde adil” ilişkilerin varlığından da söz edilemeyecek ülke ve dönemlerde sivil itaatsizliğin uygulanabilirliğini ve işlevini tartışmaya çalışacağım. Son olarak da Türkiye’de sivil itaatsizliğin uygulanabilirliği konusunda düşüncelerimi söyleyip, bir sivil itaatsizlik eylemi olarak “Cumartesi Anneleri”nin eylem anlayışlarını tartışacağım.

A. SİVİL İTAATSİZLİK OLGUSUNUN TEMEL UNSURLARI

Yasadışılık

Sivil itaatsizlik, haksız bir uygulamaya karşı bütün yasal yollar denendikten sonra girilen *yasadışı* bir eylemdir. Ancak yasadışı eyleme girişmek ilke olarak yasadışı örgütlenmeyi ya da eylemi savunmak anlamına gelmez. Bu yola ancak sonuç getirecek yasal yollar denenip tüketildikten sonra başvurulur. Çünkü sivil itaatsizlik eylemcisi, var olan anayasal düzenin temel ilkelerine ya da toplumsal sözleşmeye esastan bir itirazda bulunmaz. Tersine, bu temel anlaşmanın ilkelerinin çiğnenmesinden duyduğu kaygıyı dile getirmek için bu yola başvurur. Bu anlamıyla sivil itaatsizlik yasadışı ancak meşru bir eylemdir.

---

pozyum için bkz. *Argumentum*, Aylık Hukuk Dergisi, sayı 36-41, Temmuz Aralık-1993.

Alenilik, Hesaplanabilirlik

Yasadışı olmasına rağmen sivil itaatsizlik gizli değil, açık/aleni bir eylemdir. Alenilik sadece eyleme katılanların kendilerini gizlememelerini değil, yapılan eylemin kamuoyunca *algılanabilir* özellikte olmasını gerektirir. Ancak alenilik kavramıyla ilgili bazı sınırlamalar, istisnai durumlar vardır. Bunların en önemlisi eylemin başından beri aleni olmasının sivil itaatsizliği tümüyle başarısız kılacağı yolundaki endişedir. Ronald Dworkin böyle bir duruma örnek olarak, sahibinden kaçan köleyi saklayan bireyin tavrını² vermektedir. Böyle bir durumda eylemin gerçekleştirildiği sırada gizli kalması her şeyden daha önemlidir. Ancak saklama eylemi sona erdikten sonra bunun mutlaka kamuoyuna duyurulması gerekir.

Hesaplanabilirlik ise eylemin seyri ve sonuçlarının eylemin başında söylenenlere uygun olmasıdır. Örneğin sessiz oturma eylemi yapılacaksa, yapılacak olan sadece budur, ardından bir başka eylem gelmeyecektir. Hesaplanabilirlik ayrıca eylemcinin samimiyeti ve inandırıcılığının, söyledikleriyle yaptıklarının uyum içinde olmasının ifadesidir. Aynı zamanda, eylemin terörize edilmesi, başka şekilde sunulmasının önünde ciddi bir engel oluşturur.

Politik ve Hukuki Sorumluluğun Üstlenilmesi

Sivil itaatsizlik eylemcisi birey ya da grup eyleminin politik sorumluluğunu üstlenir. Sivil itaatsizlik eylemcisi açısından

---

2. Tek bir bireyin eyleminin sivil itaatsizlik olarak adlandırılıp adlandırılmayacağı bir tartışma konusudur. Örneğin Hannah Arendt sivil itaatsizliğin ancak bir grup eylemi olabileceğini savunur. Ona göre sahibinden kaçan köleyi saklayan bireyin davranışı da vicdani retçinin davranışı da, sivil itaatsizlik olarak anlaşılabilir. Hatta sivil itaatsizlik konusunda yazarların mutlaka başvurdukları Thoreau'nun eylemini de sivil itaatsizlik olarak tanımlamaz.

Ben, sıraladığım diğer özellikleri taşıyan, özellikle de aleni olan, çağrı amacı güden bireysel eylemlerin de sivil itaatsizlik olarak tanımlanmasının uygun olacağını düşünüyorum. Örneğin askere, savaşa gitmeyişi kamuoyuna açıklayan bireyin davranışı sivil itaatsizlik olarak adlandırılabilir. Çünkü söz konusu kişi, sonuçları itibarıyla mutlak bir edime, öldürme eylemine katılmak istememekte ve belli bir anlayış, kabul beklentisiyle kamusal adalete duyusuna başvurmaktadır.

kamuoyunun gözleri önünde olmak esastır. Başından itibaren hedefin, eylemin akışının tespit edilmiş ve açıklanmış olması da öngörüldüğünden, eylemin sonunda politik sorumluluktan kaçınmak, eylemi inkâr etmek söz konusu edilemez.

Hukuki (cezaî) sorumluluk konusunda ise farklı görüşler bulunmaktadır. Kimi teorisyenler hukuki sorumluluğu üstlenmenin eylemcilerin samimiyetinin bir ifadesi olarak algılanıp, eylemin çağrı etkisini güçlendireceği gerekçesiyle böyle bir şeyi savunurken, diğerleri meşru düzeyde girilen bir eylemden dolayı cezalandırılmayı kabul etmenin doğru olmadığını savunur.

Şiddetin Reddedilmesi

Sivil itaatsizliğin asli özelliklerinden biri de şiddeti reddetmesidir. “Sivil itaatsizlik eyleminde ifadesini bulan ihlal *sembolik* özelliktedir; buradan da protestonun *barışçı* (*şiddeti içermeyen*) araçlarla sınırlanması kuralı çıkar.” (Habermas, elinizdeki kitap s. 125) Ancak şiddetin ne olduğu, sınırının nerede başladığı tartışmalıdır. Örneğin her tür zor uygulaması şiddet midir? Psikolojik baskı aynı kategori altında tartışılabilir mi? Bu konuda genel kabul gören anlayış, eylemin, karşıtlarının ya da olayın dışındaki üçüncü kişilerin fiziki ve psikolojik bütünlüklerine zarar vermemesidir. Gandhi’nin teorisinde daha da ileri gidilerek yaralayıcı ve zarar verici eylemlerin yanında yaralayıcı ve zarar verici sözlerden dahi kaçınılması, karşıtının malına bile zarar verilmemesi önerilmektedir. Sivil itaatsizlik genelde düşmanlıkları derinleştirmenin değil, düşmanlığı gidermenin; karşıtını yok etmenin değil, ikna etmenin bir yöntemi olarak düşünüldüğü için, şiddet kullanmak sivil itaatsizliğin hedefleriyle uyumsuz.

Ortak Adalet Anlayışına/ Kamu Vicdanına Yönelik Bir Çağrı

Sivil itaatsizlik çoğunluğa yapılan bir çağrı, gönderilen bir mesajdır. Bu çağrı toplumda *kamusal* (*ortak*) bir *adalet anlayışının* varlığını temel alır. “Bu anlayışın temel ilkelerinin uzun dönem

devam eden kasıtlı ihlali, özellikle de eşit temel özgürlükler ilkesinin ayaklar altına alınması, ya teslimiyete ya da başkaldırıya yol açar. Sivil itaatsizlik yoluyla bir azınlık grup, çoğunluğu yaptıklarının bu şekilde anlaşılmasını isteyip istemediğini gözden geçirmeye ya da ortak adalet anlayışına uygun olarak azınlığın taleplerini tanımak isteyip istemediğini incelemeye zorlar.” (Rawls, elinizdeki kitap s. 60-61) Rawls’ın burada sözünü ettiği ortak adalet anlayışı kavramı, kurduğu toplumsal sözleşme modelinden kaynağını almaktadır. Ancak böyle bir sözleşmenin ya da tüm temel hakları garanti altına alan bir anayasanın mevcut olmadığı durumlarda da böyle bir kavramın anlamlı olduğunu ve mutlak diktatörlük dönemleri dışında genelde söz konusu edilebileceğini düşünüyorum. Sorun “...var olan adalet duygusunun belli bir başarı beklentisiyle başvurulabilecek kadar güçlü olup olmadığıdır... Haklı gösterilebilecek sivil itaatsizliğin sadece söz konusu toplumda güçlü bir adalet duygusunun varlığı durumunda, makul ve etkin bir nonkonformizm biçimi olabileceği akıldan çıkarılmamalıdır.” (Rawls, elinizdeki kitap s. 73) Türkçe’de kullanılan *kamu vicdanı* kavramı benzer bir durumu/fikri ifade etmektedir.

Kendisine ortak adalet anlayışını/kamu vicdanını temel alan sivil itaatsizlik edimi bireysel çıkarlar ya da toplumun diğer üyelerinin haklarının gaspına yol açacak grup çıkarlarıyla gerekçelendirilemez. Örneğin dini özgürlükleri ihlal edilen bir mezhebin haklarını savunmak için sivil itaatsizliğe başvurmak mümkünken, dini inançları ya da dini kuralları toplumun geneli için geçerli kurallar haline getirmek amacıyla böyle bir yola başvurulamaz. Çünkü kimseden başkasının inançlarına göre yaşaması talep edilemez.

Sistemin Geneline Değil Tekil Haksızlıklara Karşı Ortak Eylem

Sivil itaatsizlik eylemi az ya da çok adil olduğu varsayılan toplumsal ilişkiler sistemine karşı değil *tek tek haksızlıklara karşı* yapılır. Yani sistemin tümüne yönelik bir karşı çıkış söz konu-

su değildir. Sistemin genel anlamda adaletli olduğu varsayılır. Bu anlamda sivil itaatsizlik ideolojik birliktelikleri gerektirmez. Aslolan karşı çıkılan ya da istenen şeylerde ortaklıktır. Farklı bir deyişle, *düşünsel düzeyde* genel bir örtüşmenin değil kısmi bir *çakışmanın* varlığı yeterlidir; çünkü çok farklı ideolojilerden yola çıkarak somut bazı sorunlarla ilgili aynı sonuçlara varmak mümkündür. Örneğin nükleer silahların konuşlandırılmalarına karşı Avrupa’da yapılan eylemlerde sosyalistlerin ve yeşillerin yanında kimi dini gruplar da yer alıyordu. Daha yakın bir örnek olarak –henüz sivil itaatsizlik eylemlerine dönüşmüş olmasa da– Kürt meselesinin çözümü konusunda solun bir kesimiyle İslamcı bazı gruplar arasındaki yakınlaşma ve ortak çabalardan söz edilebilir.

Zaten sivil itaatsizlik örgütlenmelerinin başarısı, “farklı eğilimlerin çabalarını *ortak bir hedefe* yöneltme kapasitesiyle” doğru orantılıdır. “Bu kapasitesini ya da isteğini yitiren cemiyet eylem yetisini de yitirmiştir.” (Arendt, elinizdeki kitap s. 116)

Tekil haksızlıklara karşı ortak eylem ilkesinden çıkarılabilecek bir sonuç da sivil itaatsizlik örgütlenmelerinin ömürlerinin genelde söz konusu haksızlığın giderilmesiyle sınırlı oluşudur. Yani insanlar ortak ve somut bir hedef etrafında geçici olarak bir araya gelir, sorun çözümlenince de dağılırlar. İkinci bir sonuç ise farklı dünya görüşlerinin temsil edildiği bu tür örgütlenmelerin genelde *ademi merkezîyetçi, taban inisiyatifine dayanan, demokratik* örgütlenmeler olacaktır. Böyle bir koşul sivil itaatsizlik örgütlenmelerinde yer alan insanların partilerde yer almaları önünde engel teşkil etmez. Daha çok sivil itaatsizlik eyleminin “klasik” partiler aracılığıyla yürütülemeyeceğini ifade eder. Çünkü bu partiler insanları ortak bir dünya görüşü etrafında bir araya getiren kalıcı örgütlenmelerdir. Parti çerçevesinde yapılabilecek bir çağrı başka grup ve bireylerin katılımı önünde en azından psikolojik bariyerler oluşturacak, böylece de “farklı eğilimlerin çabalarını ortak bir hedefe yöneltmekte” başarısız olunacaktır.

Eylem Ciddi Haksızlıklara Karşı Yapılır ve Haksızlıkla Makul Bir İlişki İçindedir

Sivil itaatsizliğe ancak *ciddi haksızlıklara*, daha ötesi diğer haksızlıkların bertaraf edilmesinin önünde engel teşkil eden haksızlıklara karşı başvurulur. Yani yasal yollarla sonuç alınmayan her durumda yasadışı yola, sivil itaatsizliğe başvurulmaz. Böyle bir şey sivil itaatsizliği işlevsiz hale getirecek, katılanların inandırıcılığını azaltacaktır. Ciddi haksızlıkların ne olduğu ise tartışmalıdır. John Rawls kurduğu adalet teorisinden yola çıkarak, eşit özgürlükler ve eşit şans³ ilkelerinin ihlal edilmiş olmasının ve haksızlığın politik muhalefete rağmen uzun süredir devam etmesinin gerekliliğini şart koşar.

Bu çerçevede yapılması gereken bir vurgu da eylemlerin *ölçülü*, amaca uygun, karşı çıkılan *haksızlıkla makul bir ilişki* içinde olmasıdır. “Çatışma sürecinde hangi eyleme karar verilirse verilsin, bunun hedefe yönelik, çatışmanın sona ermesinden sonra ortaya çıkması istenen duruma uygun olması gerekir” (Galtung, elinizdeki kitap, s. 221)

Haksızlıklarla İlgili Çifte Standart Kullanılmaz

Kamu vicdanına/ortak adalet anlayışına çağrı amacını güden sivil itaatsizlik eylemcisi haksızlıklarla ilgili çifte standart kullanmaz. Örneğin işkenceye karşı çıkılıyorsa, kime yapıldığına, kimin yaptığına bakılmaksızın karşı çıkılır.

Sivil itaatsizliğin genelde kabul gören özelliklerini aktarmaya çalıştıktan sonra sivil itaatsizliği farklı politik eylem biçimleri ile kıyaslayarak yapılan bir tanımla bu bölümü bitirmek istiyorum: “Sivil itaatsizlik, yasal protesto biçimlerine karşı bir hukuki normun çiğnenmesiyle; bencil ve olağan hukuk ihlallerine karşı dikkate ve saygıya değer bir ahlaki-siyasi motivasyonla işlenmesiyle; gizlice işlenen kriminal fiillere karşı kamuya açık olma-

3. Rawls, eşit özgürlükler ilkesiyle seçme ve seçilme hakkını, ifade ve toplanma, vicdan ve inanç özgürlüğünü, bedensel bütünlüğün dokunulmazlığını, kişisel mülkiyet hakkını; eşit şans ilkesi çerçevesinde ise iktidar ve sorumluluk pozisyonlarının herkese açık olmasını ifade eder.

sıyla; geleneksel, klasik direnme hakkı, devrim, ihtilal, hükümet darbesine karşı duruma göre kamuya açıklığı ve şiddetsizliğiyle; siyasi teröre ve dinsel fanatizme karşı, protesto edilen devlet ediminin haksızlığının diğer üçüncü kişilerce de görülebilir, anlaşılabilir ve yine kendisinin kaba güçten arınmış olmasıyla; ileri sürülebilecek samimiyetsizlik iddialarına karşı edimin sonuçlarına katlanmaya hazır bulunma tutumuyla temelde ayrılmaktadır.”⁴

B. NASIL BİR HUKUK DÜZENİ?

Sivil itaatsizlik genel olarak hukuk düzenine karşı değil, hukuk düzeni içerisinde var olan ya da ortaya çıkabilecek haksızlıklara ya da hukuk düzeninin soysuzlaşması, bozulması tehlikesine karşı bir araç olarak tartışılır. Bu, genel anlamda adil bir hukuk düzeninin var olduğu, ancak bu hukuk düzeninin ek denetim ve düzeltme mekanizmalarına gereksinimi olduğu varsayımına dayanır. Zaten mutlak anlamda adil olan hiçbir hukuk düzeninden, hiçbir demokrasiden söz edilemez. Habermas, sivil itaatsizliğin hukuk düzeninde öngörülen, ihtiyaç duyulduğu için anayasa da da yeri olan, yasaların bir kereden fazla görüşülmesi, anayasa mahkemesi yolunun açık olması gibi kontrol mekanizmalarından biri olabileceğini söyler ve devamla, “...kendinden emin her demokratik devlet, politik kültürünün zorunlu bir unsuru olduğu için sivil itaatsizliği kendi yapısının ayrılmaz bir parçası olarak görür” der (Habermas, elinizdeki kitap, s. 126).

Sözü edilen hukuk düzeninin nasıl ortaya çıkabileceği konusunda farklı tasarımlar vardır. Örneğin Hannah Arendt sivil itaatsizliğin Amerika’ya özgü bir olay olduğunu iddia ederken, Amerika’nın yatay bir sözleşme temelinde kurulduğunu yani insanların kendi aralarında anlaşdıktan sonra bu anlaşmanın koşullarına uygun bir devlet oluşturduklarını, bu devletin farklılık ilkesini kabul ettiğini söyleyerek gerekçelendirir.

4. Gisela Raupach-Strey, “Widerstand und ziviler Ungehorsam, ein Beitrag zur Klärung der Begriffe”, b.y.: “Widerstand in der Demokratie, s. 166 vd; Fleisch, N.” Ziviler Ungehorsam oder gibt es ein Recht auf Widerstand im schweizerischen Rechtsstaat (doktora tezi, Bern) Grüşch 1989. Aktaran Hayrettin Ökçesiz, *Sivil İtaatsizlik*, s. 113, Afa Bilim Dizisi, 1994, İstanbul.